

ביאור העיון יעקב בסברא שאין לרבי לכבד ת"ח סומא

מעשה מובא בגמרא במסכת חגיגה (ה:): רבי ורבי חייא הוו שקלי ואזלי באורחא. כי מטו ליהוה מתא, אמרי, איכא צורבא מרבנן הכא, נזיל וניקביל אפיה. פירוש, רבי ורבי חייא הלכו בדרך, וכשהגיעו למקום אחד שאלו את אנשי המקום אם יש באותו מקום צורבא מרבנן, שאם כן, יבואו ויתראו לפניו. אמרי איכא צורבא מרבנן הכא ומאור עינים [- עיוור] הוא. אמר ליה רבי חייא לרבי, תיב את לא תזלזל בנשיאותך, איזיל אנא ואקביל אפיה [- שב אתה ואל תזלזל בנשיאותך להתראות בפני אותו צורבא מרבנן, ואני אלך ואקבל פניו]. תקפיה ואזל בהדיה [- לא הניחו רבי לעכבו, והלך עמו יחד לאותו הצורבא מרבנן].

מעשה זה למד העיון יעקב (שם) חידוש גדול לדינא. דהנה יש להבין מעיקרא מה סבר ר' חייא ולבסוף מה סבר, שהרי קודם שידעו שאותו צורבא מרבנן עיוור, לא חשש ר' חייא לכבודו של רבי והסכים ללכת עמו להקביל פניו, ורק אחר ששמע שעיוור הוא אז אמר לו 'תיב את לא תזלזל בנשיאותך'. וביאר, שתחילה שהיו סבורים שאינו עיוור, אם כן הקבלת פניו היתה מחוייבת מעיקר הדין, לכבודו, ואף הנשיא מחוייב בכבודו. ורק אחר ששמעו שעיוור הוא, ואם כן אין כאן חיוב מעיקר הדין לכבודו, ואינו אלא לפני משורת הדין, לכן סבר ר' חייא שאסור לרבי לזלזל בכבודו לצורך זה. וציון העיון יעקב לתשובת שער אפרים (סימן עח) שהאריך לפלפל אם מחוייב לעמוד לפני רבו הסומא, "ולא הרגיש כלל בסוגיא זו".

מבואר אם כן מדברי העיון יעקב, שתלמיד חכם עיוור אין חיוב לכבדו ולהקביל פניו, אך מכל מקום יש בהקבלת פניו משום 'לפנים משורת הדין' - אלא שאין נשיא רשאי לזלזל בכבודו לצורך זה, כי אם לצורך חיוב כיבוד מעיקר הדין, כמו בתלמיד חכם פיקח. והוא הדין לענין קימה בפני תלמיד חכם, היוצא מסוגייתנו שאין חיוב לעמוד בפני תלמיד חכם עיוור.

דחיית החיד"א לראיית העיון יעקב

את דברי העיון יעקב וראייתו מסוגיין, הביא החיד"א בפתח עינים (חגיגה ה:), והוא כותב על כך: והמעייין יראה דאין ראייה כלל מסוגיא זו. ומוסיף החיד"א ומבאר את הסוגיא באופן שתסור מאליה ראיית העיון יעקב. לדבריו, כל זמן שלא השיבום בני העיר אם יש צורבא מרבנן, לא הוצרך ר' חייא לומר לרבי שאין לו לזלזל בכבודו כנשיא, שהרי יתכן וכלל אין צורבא מרבנן בעיה. ורק אחרי שהשיבום בני העיר שיש צורבא מרבנן ותכף ומיד הוסיפו ואמרו שאותו צורבא מרבנן הוא סגי נהור, ולא היה לר' חייא זמן לדבר עד שכבר אמרו שהוא סגי נהור, ואין ללמוד מכך שדברי ר' חייא לרבי שאין לו לזלזל בנשיאותו, תלויים במה שאמרו בני העיר שהצורבא מרבנן עיוור. ובספר רוב דגן לרבי יצחק עטיה, העיר על ראיית העיון יעקב, שאדרבה מכך שרבי לא הסכים בזה עם ר' חייא אלא 'תקפיה ואזל בהדיה', יש להוכיח שאין חילוק בין ת"ח סגי נהור לת"ח פיקח וכהכרעת השער אפרים.

מלבד זאת, מעיר החיד"א שאין לדמות כלל בין הנידונים, שכן נידון השער אפרים הוא באופן שחכם עובר לפניו שמחוייב מדינא לעמוד בפניו, ודן השער אפרים מה דינו כשהחכם סומא, ואילו נידון סוגייתנו הוא בהליכה אל עירו ואל שער מקומו של חכם, והרי אין שום חיוב מעיקר הדין ללכת אצל חכם לבקרו. וביותר שכיון שאף הם היו חכמים, ורבי היה נשיא, הרי קיימא לן (יו"ד סימן רמד) ששני חכמים אין האחד חייב לקום בפני חברו. ואם כן כיצד ביאר העיון יעקב שר' חייא תחילה לא חשש לכבוד הנשיא כיון שהיה מחוייב בכבוד החכם, והלא אינו מחוייב בכך אף אם אינו סומא מהטעמים הנזכרים.

ומכל מקום לענין הלכה, כתב החיד"א שאף שלא מצינו ראייה לחייב קימה בפני תלמיד חכם סומא, נכון הדבר לעשות יקר לפני הנראים ואינם רואים, ולזכות לקבל פנים הרואים ואינם נראים, דהיינו פני שכניה [כלשונו של אותו צורבא מרבנן בברכתו לרבי ור' חייא]. וכ"כ בברכי יוסף (יו"ד סימן רמד אות ב).

ביאור הבן יהודה שהיה סבור ר' חייא שאותו צורבא מרבנן ייצא לקראת רבי

והנה עיקר ראיית העיון יעקב מסוגייתנו מבוססת על ביאור סברת ר' חייא, מעיקרא מאי קסבר ולבסוף מאי קסבר. ואמנם מצאנו במפרשים ביאורים נוספים בביאור סברת ר' חייא, ולביאוריהם סרה גם כן ראיית העיון יעקב. הבן יהודה ביאר, שתחילה חשב שאין לזלזל בדבר, משום שבדאי ירוצו השומעין ויגידו לאותו חכם שרבי בא לביתו, והחכם ימהר חוצה לביתו לקבל פניו, וגם אחר שיכנס רבי לביתו יעמוד לפניו וישמשו משום כבוד תורתו וכבוד נשיאותו, וא"כ ליכא בזה זלזול. אך כששמע שהוא מאור עינים, אמר, ודאי זה לא יצא לחוץ להקביל פני רבי, ולא יזוז ממקומו ולא ישמשנו אחר שיבא לביתו ולכך חשש לזלזול הנשיאות.

ובשם בנו רבי יעקב פירש, שתחילה לא חשש לזלזול, כי הרואים שיראו את רבי נכנס לביתו של אותו חכם, יסברו שבדאי הלך אותו חכם בעבר לרבי והקביל פניו, ועתה חזר רבי והקביל פניו בדרך שהקדים הוא פני רבי. אך כיון ששמע שהוא סגי נהור, אמר, ודאי הרואים לא יעלו על לבם לומר שכבר הקדים החכם הזה ובא לפני רבי, ולכן חשש לכבודו של רבי.

קימה

בפני

תלמיד

חכם ואב

עיוור

יום שני יג אדר א

חגיגה דף ה

להצטרפות לקבלת החידוש

a8843414@gmail.com

היערות דבש (ח"א דרוש יב) ביאר שבהקבלת פני חכם ישנן ב' תועלות; א' שבראיית החכם הוא מקבל שפע והחכם משפיע עליו לטובה על ידי שרואהו. ב' על ידי ראיית החכם מתחכם האדם בעצמו, וכמו שמצאנו בעירובין (יג): שרבי העיד שהוא מחודד יותר מחבריו כיון שראה את רבי מאיר מאחוריו, ואילו היה רואהו מלפנים היה נעשה מחודד עוד יותר. ועפ"ז ביאר רבי יהונתן אייבשיץ, שתחילה שהיה סבור ר' חייא שהצורבא מרבנן פיקח, היה סבור שאין זלזול בהליכת רבי להקבלת פני אותו חכם כיון שסוף סוף בראייתו ישפיע עליו החכם טוב. אך כיון ששמע שהוא סגי נהור, אם כן התועלת הראשונה אינה שייכת, ועל כרחך שכל טעם הקבלת פני החכם היא כדי שיחכים על ידי שיראה את החכם, ותועלת זו הרי היא גנאי לגבי הנשיא, שהרי הנשיא חכם יותר מאותו צורבא מרבנן. ואמנם השיב להם אותו צורבא מרבנן, שבהקבלת פני חכם יש תועלת נוספת, כמבואר בירושלמי (עירובין פ"ה ה"א) שהמקבל פני חכם כאילו מקבל פני השכינה - וטעם זה שייך אף בהקבלת פני חכם פחות ממנו, ועל זה בירכס שיזכו לקבל פני השכינה הרואה ואינה נראית, שתועלת זו תבוא להם אף מראיית פני חכם סומא החכם פחות מהם.

ראיות השער אפרים ופשיטותו מספק השל"ה לענין הליכת סומא אחורי אשה

ולשלמות הענין נביא ראיות השער אפרים לנידונו. תחילה הביא רביא מדברי הגמרא ביומא (נג). שם מסופר על רבא שכשהיה נפטר מרב יוסף היה הולך לאחוריו עד שהיו כרעיו נתקלים ונחבלים, והיתה אסקופתו של רב יוסף מתלכלכת בדם. ולכאורה מוכח שרבא נהג כבוד זה ברב יוסף אף שהיה סומא. אמנם שוב רצה להוכיח מדברי הגמרא שם להיפך, שכן מבואר בגמרא שם שאמרו זאת לרב יוסף, ואמר 'היא רעוא דתרום רישך אכולא כרכא'. ומוכח שאין זה חיוב מעיקר הדין, כי אם היה מחוייב בכך מה אמרו זאת לרב יוסף, ואף אם סיפרו לו דברים כהוויתן ולא כתמיהה והתפלאות, אך מה ראה רב יוסף לברכו על כך שנהג כדוין. אך דחה הראיה, שכן יתכן ועיקר פליאתו של רב יוסף היתה על כך שהיזדר לכבודו כל כך, עד שלא חש לחבלת כרעיו, ואין הכרח ששיבחו על עיקר הכיבוד.

עוד הוכיח מדברי הגמרא בקידושין (לג.): אביי מכי הוי חזי לאודניה [- לאוזנו] דחמריה דרב יוסף דאתא, הוי קאים. והרי רב יוסף היה מאור עינים, ומוכח שאעפ"כ מחוייב לקום. ודחה: א' שאפשר שבאותה שעה עדיין לא היה עיוור. ב' הרי בלאו הכי עשה אביי יותר מדינו, שכן אין דין לקום משעה שרואה אוזן חמורו של רבו, וע"כ שעשה לרווחא דמילתא ואין להוכיח מכאן לדין קימה בפני רבו סומא.

עוד הוכיח מדברי הגמרא בקידושין (לג.): שחייב לכבד את אביו אף שלא בפניו. וכתב לדחות זאת, שאפשר ש'שלא בפניו' עדיף מ'סומא'. ולכאורה ביאור דבריו שזה ודאי שאף כשאביו סומא חייב בכבודו, וכל הנידון הוא ש'קימה' אינה כבוד אלא כאשר מי שעומד בפניו רואה זאת, ואם כן אינו דומה לכיבוד שלא בפניו, ששם עצם המעשה הוא מעשה שיש בו מהות של כבוד.

ולבסוף הסיק לחייב קימה אף בפני רבו סומא, מכח דברי השל"ה (שער האותיות ע' ביאה בהג"ה) שנסתפק אם סומא מותר ללכת אחורי אשה, או שדינו ככל אדם ש'אחורי ארי ולא אחורי אשה' (ברכות סא.), ופשט לאסור מדברי הגמרא בעירובין (יח): שלמאן דאמר שאדם וחיה נבראו כגוף אחד בעל שני פרצופין, ודאי שהלך האדם ברישא כיון שאסור לילך אחורי אשה, והרי שם עיניו היו לצד השני ואעפ"כ נאסרה עצם ההליכה אחורי אשה. ומכח זה פשט השער אפרים שה"ה שמחוייב לעשות מעשה קימה שהוא מעשה של כבוד אף בפני רבו סומא.

ראיית האחרונים מכיבוד יעקב ליצחק ויוסף ליעקב

ובהגהת בן המחבר הוסיף להביא ראייה לנידון אביו, מדברי הגמרא במגילה (טז:), שם מבואר שלא נתבע יעקב על י"ד שנים שהיה בבית עבר, כיון שגדול תלמוד תורה מכיבוד אב. ולכאורה קשה שהרי יצחק היה עיניו כהות וא"כ בלאו הכי לא יכול היה יעקב לכבדו, ומוכח שאף באביו סומא חייב לכבדו.

וכתב שם בהמשך דבריו שכיון ששערי דחיות לא ננעלו, לכן יש לומר שנענש על שלא כיבדו באכילה ושתייה ומכניס ומוציא, משא"כ קימה בכלל מורא הוא. ועוד שיצחק היה אביו ורבו ושמא רבו לחוד אינו צריך לעמוד בפניו אם סומא הוא. ועוד שיצחק לא מצינו אלא שכהו עיניו אך אפשר שלא היה סומא. ולכאורה צ"ב עיקר הדימוי, שהרי ודאי שכל נידון השער אפרים אינו אלא ביחס לקימה, שביון שהרב סומא אין משמעות לקימה בפניו, אך ודאי שבכל שאר דיני כיבוד ומורא יהיה דין רב סומא כדוין רב פיקח - ועל כל אלו נתבע יעקב [ובענין דחיותו הראשונה, אך לא מכח החילוק בין כיבוד למורא, אלא מכח העמדת הנידון ב'קימה' דוקא]. ועי"ש עוד ראיות שהביא, ובברכי יוסף (שם) כתב על כל ראיות השער אפרים ובנו שאינם מוכרחות.

עוד הביא בספר מגדים חדשים ראייה מקורית לנידון זה, וזאת מדברי הפסוק בבראשית (בראשית מח יב) "ויוצא יוסף אותם מעם ברכיו וישתחו לאפיו ארצה", והרי יעקב אבינו לא ראה וככתוב (שם פסוק י): "ועיני ישראל כבדו מזוקן לא יכול לראות", ומדוע אם כן השתחוה לפניו יוסף - הלא מוכח מכאן שבכלל הכיבוד להשתחוות אף בפני סומא. ואמנם יש להעיר שכבר כתב החיד"א שעכ"פ נכון הדבר לעשות כן, ואם כן אפשר שיוסף עשה כן לפניו משורת הדין, אך אין ראייה מכאן שדבר זה הוא בכלל חובת הכיבוד.

"בהגהת

בן המחבר

הביא ראייה

לנידון אביו,

מהמבואר

שלא נתבע

יעקב על י"ד

שנים שהיה

בבית עבר,

ולכאורה

קשה שהרי

יצחק היו

עיניו כהות

ולא יכול

היה יעקב

לכבדו"

החידוש היומי מוקדש
ברגשי הערכה
לתמכין דאורייתא
הרה"ג שליט"א
על שהניף ידו בתרומה
נכבדה